

ZELENE INOVACIJE U HOTELSKOM BIZNISU CRNE GORE – ISKUSTVA IZ BOKE KOTORSKE

Sažetak

ILIJA MORIC, dr. sc., docent
Fakultet za turizam i hotelijerstvo – Univerzitet
Crne Gore
Stari grad 320, 85330 Kotor, Crna Gore
Telefon: +382 67 603535
E-mail: imoric@ucg.ac.me

Svrha – Svrha rada je istražiti vrste, značaj i nivo primjene zelenih inovacija u hotelskom biznisu Crne Gore prvenstveno kroz iskustva hotelskih preduzeća u Boki Kotorskoj.

Obrada teme – Ekološke i zelene inicijative su svakodnevnica suvremenog poslovanja, pri čemu navedeni trend ne zaobilazi ni hotelski biznis. Eko-gradnja, eko-dizajn, eko-materijali, društvena odgovornost, cirkularna ekonomija, ekotika, odgovorno upravljanje otpadnim vodama, energetska efikasnost, recikliranje, upravljanje otpacima hrane i mnogi drugi koncepti su u funkciji očuvanja **životne** sredine, održivog poslovanja i razvoja zelenog biznisa u hotelijerstvu. U skladu sa datom složenom problematikom, metodologija istraživanja se oslanja na kombinaciju metoda, počev od pregleda dostupne literature, dubinskog intervjua, “desk” istraživanja, deskriptivne statistike i dr.

Zaključci – Zelene inovacije su veoma brojne i raznolike u pogledu postojećih vrsta, nivoa, inicijativa i pristupa, posebno u hotelima visoke kategorije (npr. 4* i 5*) u Boki Kotorskoj i iste bilježe rastući trend u primjeni uprkos **činjenici** da kratkoročno povećavaju troškove poslovanja i/ili generiraju više inicijalne investicije. Često su sastavni dio poslovne vizije i strategije hotela te se posebno ističu u promotivnim materijalima i nastupima u cilju “zelenog” pozicioniranja i brendiranja. Uz brojne trenutne pozitivne efekte, zelene inovacije sa sobom donose očekivanje o smanjenju operativnih troškova, rastu profita te održivijem hotelskom poslovanju u budućnosti.

Ključne riječi: zelene inovacije, hotelijerstvo, Boka Kotorska

Pregledni rad

<https://doi.org/10.20867/hk.2.12>

UVOD

Područje Boke Kotorske obuhvata opštine Kotor, Herceg Novog i Tivat sa brojnim prirodnim i kulturnim turističkim vrijednostima, a u posljednje vrijeme prepoznatljivo je po intenzivnim investicijama i projektima luksuznih turističkih resorta kao što su Porto Montenengro, Regent, Luštica Bay i Chedy u Tivtu, Portonovi, One&Only, Carine i Mamula Island u Herceg Novom, Hyatt Regency Blue Kotor Bay u Kotoru, te planiranim hotelima Marriott u Kotoru, Movenpick u Risnu itd. Spomenuti kapaciteti su većinski razvijeni na lokacijama bivših vojnih i industrijskih kapaciteta (npr. Portonovi, Porto Montenengor, Luštica Bay), uz ostale hotelske objekte koji su nastali modernizacijom i dogradnjom postojećih turističkih kapaciteta (npr. Marriott, Movenpick). Navedene investicije su značajno popravile strukturu kolektivnih tj. hotelskih kapaciteta u odnosu na individualne smještajne kapacitete, koji su nažalost dominantni u Crnoj Gori sa brojnim izazovima koje takva struktura generira u pogledu trajanja turističke sezone, selekcije tržišta, potrošnje posjetilaca, zapošljavanja i drugo. Prema Strategiji razvoja turizma Crne Gore 2022-2025 godine (2022, str. 131), vizija razvoja za klaster 4 tj. za Boku Kotorsku je vizija destinacije kao cjelogodišnje i ekskluzivne sa autentičnim iskustvima i visokokvalitetnim hotelskim kapacitetima, praćene MICE sadržajima i proizvodima zdravstvenog, jahting i turizma baziranog na prirodi. Dakle, radi se o veoma značajnim brendovima hotelskih lanaca koji su sa sobom donijeli brojne inovacije i unaprjeđenja u pogledu kvaliteta integralnog turističkog i hotelskog proizvoda u Boki Kotorskoj.

Sa druge strane, ekološke i zelene inicijative su svakodnevnica suvremenog poslovanja, pri čemu navedeni trend ne zaobilazi ni hotelski biznis. Eko-gradnja, eko-dizajn, eko-materijali, društvena odgovornost, cirkularna ekonomija, upravljanje otpadnim vodama, prečišćavanje, energetska efikasnost, recikliranje, upravljanje otpacima hrane i mnogi drugi koncepti su u funkciji očuvanja životne sredine, održivog poslovanja i razvoja zelenog biznisa u hotelijerstvu. Imajući u vidu značaj Boke Kotorske kao turističke destinacije i zapaženog razvoja hotelskog biznisa u posljednjem desetljeću, očekivani je interes znanstvene javnosti za oblastima zelenih inovacija u hotelijerstvu. Shodno navedenom, svrha ovog rada je istražiti vrste, značaj i nivo primjene zelenih inovacija u hotelskom biznisu Crne Gore kroz iskustva hotelskih preduzeća u Boki Kotorskoj.

Prema tome, rad je organiziran kroz djelove koji na logičan i prikladan način pružaju uvid u problematiku zelenih inovacija u Crnoj Gori. Pregled literature ističe pojam, podjelu i značaj zelenih inovacija u turizmu i hotelijerstvu, sa posebnim osvrtom na specifičnosti zelenih inovacija. Sljedeći dio objašnjava metodologiju tj. metode koje su primjenjene u cilju dobivanja relevantnih znanstvenih rezultata. Rezultati istraživanja i diskusija su prikazani u četvrtom dijelu na jasan i pregledan način, a da bi se uvidjela brojnost i raznolikost inovacija koje su prisutne u hotelskom biznisu. Konačno, zaključci su prikazani na kraju sa pregledom preporuka i smjernica za donosiocje odluka i menadžere u hotelijerstvu, kao i predlozi i inputi za buduća istraživanja.

1 PREGLED LITERATURE

U usporedbi sa industrijom, istraživanje zelenih inovacija u hotelijerstvu ima znatno kraću povijest i predstavlja relativno nov poduhvat za istraživače i struku u posljednja dva desetljeća (Gürlek i Koseoglu, 2021; Sharma i Liu, 2020). Navedeno je vjerovatno uvjetovano relativno manjim negativnim efektima koje hotelijerstvo generira na životnu sredinu u usporedbi sa industrijskim djelatnostima (Gürlek i Tuna, 2019). Ipak, hotelijerstvo i turizam nažalost značajno i negativno utiču na životnu sredinu te doprinose povećanju emisije ugljenika, pa otuda i interes za suzbijanje te neutraliziranje istog kroz implementaciju zelenih inovacija na globalnom i lokalnom nivou, posebno u sektorima transporta, izgradnje, prostornog uređenja, poslovnim operacijama i drugo (Shahla et al., 2020; UNDP, 2017).

Terminološki, više autora navodi da se zelene inovacije mogu poistovjetiti sa eko i ekološkim inovacijama, inovacijama okrenutim ka životnoj sredini, dok izuzetak čine održive inovacije koje su znatno širi pojam u odnosu na zelene inovacije, posebno u segmentu širih ekonomskih i socio-kulturnih utjecaja (Gürlek i Koseoglu, 2021; Jaaron i Backhouse, 2019). Zelene inovacije su inovacije usmjerene ka smanjenju negativnih utjecaja na životnu sredinu, prvenstveno kroz formu proizvoda, usluga, procesa proizvodnje, poslovnih metoda, organizacije poslovanja, poslovnog sistema i drugo (Arıcı i Uysal, 2021; Cocca i Ganz, 2015). Složenost formi implementacije zelenih inovacija i praksi je evidentna, posebno u teoriji, dok je u praksi uslovljena nivoom raspoloživih resursa, pri čemu je edukacija zaposlenih i ostalih stakeholdera primarna i ključna za uspjeh.

Kada je riječ o razvoju zelenog turizma i biznisa u Crnoj Gori, u definiranju, kreiranju i implementaciji strateškog pristupa, važno je poštovati i ustavno određenje da je Crna Gora ekološka država. Također, u smislu strateškog promišljanja, termin „zeleni turizam“ ne podrazumijeva samo posebnu vrstu turizma, već horizontalnu komponentu relevantnu za sve vrste turizma (SRTCG, str. 82). Naime, zeleni turizam odnosi se na podsticaj specifičnog načina poslovanja, u pogledu smanjenja potrošnje energije i uštede vode, smanjenja korištenja plastike, efikasnog i ekološki prihvatljivog odlaganja otpada, promocije biodiverziteta, smanjenja ugljičnog otiska, ali i boravak u lokalnoj zajednici i korištenje hrane od lokalnog stanovništva. U operativnom smislu, jedna od najvažnijih zelenih inicijativa u posljednjem desetljeću vezana za turizam Crne Gore na makro nivou je projekat UNDP i Ministarstva održivog razvoja i turizma pod nazivom „Razvoj niskokarbonskog turizma u Crnoj Gori“ sa ciljem smanjenja emisije štetnih plinova (prvenstveno CO₂) u sektoru turizma i negativnog uticaja na životnu sredinu. Preko 20 hotela je dobilo zeleni certifikat i na taj način projekat je doprinio smanjenju emisija CO₂, ujedno unapređujući svijest javnosti o zaštiti prirode i klimatskim promjenama (<https://www.undp.org/cnr/montenegro/projects/crna-gora-razvija-niskokarbonski-turizam>). Pored toga, na nacionalnom nivou definirana je i mjera “Podrška implementaciji ekoloških certifikata za smještajne kapacitete u cilju poboljšanja kvaliteta usluga i poticanja efikasnog korištenja resursa (npr. EcoLabel, Travelife) u okviru akcijskog plana Strategije razvoja turizma Crne Gore 2022-2025. Strateški promatrano, pozicioniranje Boke Kotorske je planirano kao visokokvalitetne destinacije autentičnog identiteta, čiju će osnovnu ponudu predstavljati njeni predjeli i kulturna raznolikost, koja će tržišno biti orijentirana na kulturni, sportski, kupališni, zdravstveni turizam i koja će predstavljati međunarodnu destinaciju sa ukupno do 10.000 hotelskih kreveta kategorije od 3 do 5 zvjezdica. Cilj pozicioniranja je da predmetni klaster postane destinacija sa ukupno do 10.000 kreveta, i to da sa većim turističkim kompleksima sa do 800 kreveta u opštini Herceg Novi, Tivat i na poluotoku Luštica (npr. Porto Montenegro, Porto Novi, Luštica Bay), dok u Kotoru i selima oko zaliva u formi malih obiteljskih hotela sa maksimumom do 100 kreveta. Pojedinačno, može doći do odstupanja od predmetno postavljenog cilja, ukoliko se detaljnim analizama dođe do opravdanosti realizacije drugačijeg koncepta investicija. Kolektivni smještaj u opštinama Herceg Novi, Kotor i Tivat ima kapacitet od 4.723 smještajne jedinice, i to 3.921 sobe i 728 apartmana sa ukupno 10.704 ležaja (Monstat, 2022). Uvidom u statističke podatke o smještajnim kapacitetima posebno u segmentu kolektivnog smještaja, zaključuje se da su planirani kapaciteti SRTCG 2022-2025 već blizu gornje granice nosivosti, što dalje implicira ili na potrebu njihovog redefiniranja tj. odstupanja od zadatog cilja od 10.000 hotelskih ležaja ili radikalnog usporavanja te zaustavljanja investicija u hotelske kapacitete u narednom periodu. Čini se da je prva opcija vjerovatnija, pa je ista i najavljena u strateškom planu od strane kreatora turističke politike (npr. vidjeti str 131. SRTCG, 2022).

Ukupna struktura smještaja je vrlo nepovoljna posebno u smislu dominantnog učešća individualnog smještaja (npr. apartmani) tj. nedovoljne relativne zastupljenosti kolektivnog smještaja, koja ne prelazi 10% u ukupnoj strukturi smještaja u Boki Kotorskoj. Međutim, ne postoji službena evidencija ukupnog smještaja, posebno individualnog, pa je stoga otežano planiranje razvoja smještaja i ostalih usluga u turizmu. Trend tzv. „apartmanizacije“ je vrlo intenzivan, posebno duž naselja na obali, mada primjetni su slučajevi širenja ka unutrašnjosti i seoskim područjima, pretvarajući ih u periurbana područja. Razvoj turističkog smještaja je potrebno veoma pažljivo planirati, jer je kapacitet nosivosti opština u ovom klasteru, naročito u Kotoru kao UNESCO području, gotovo već iscrpljen. Dodatni problem je neregistrirani smještaj u privatnom smještaju (npr. apartmani), što umnogome kreira ambijent neloyalne konkurencije, evazije poreza, probleme kratke sezone i niz drugih negativnih efekata. Složenost navedenih izazova ističe visok značaj visokokvalitetnog hotelskog smještaja za održivi razvoj turizma u dugom roku, a zelene inovacije se nameću kao najvažniji operativno-tehnički alat za dostizanje tog strateškog cilja. Sa druge strane, nesumnjivo je da su zelene inovacije globalni i trend prisutan na lokalnom nivou, pri čemu hotelski biznis ima brojna područja primjene kao što su sektori smještaja, hrane i pića, spa i wellness, rekreacije itd. Također, zelene inovacije u hotelskom biznisu su značajan koncept koji može pomoći u smislu efikasnijeg prostornog uređenja i smanjenja uticaja tj. pritiska na životnu sredinu posebno u destinacijama koje su blizu granica nosivosti kapaciteta, kao što je to slučaj u Boki Kotorskoj.

2. METODOLOGIJA

Metodologija istraživanja se oslanja na kombinaciju metoda, počev od pregleda dostupne literature, dubinskog intervjua, “desk” istraživanja, deskriptivne statistike i dr. U samom radu, pažljivo su prikupljeni podaci iz izvora dostupne naučne i stručne literature kao i istraživanja koja na ozbiljan i interdisciplinarnan način pristupaju temi zelenih inovacija u hotelijerstvu. Istraživanje je provedeno kroz tri faze. Prva faza obuhvaća prikupljanje podataka iz sekundarnih izvora podataka tj. korišteni su podaci prikupljeni iz domaće i strane literature, kao i podaci iz elektronskih izvora (na primjer: Google Scholar, Research Gate, itd.). Istraživanje se koncentrira na upotrebu različitih znanstvenih metoda kao što su: indukcija i dedukcija, metoda deskripcije, kvalitativna metoda, a u cilju donošenja zaključaka koristi se metoda generalizacije, kao i brojne druge. Druga faza podrazumijeva korištenje tehnika za prikupljanje primarnih podataka. Naime, rad je upotpunjen polustrukturiranim intervjuom koji pruža temeljne podatke kojima se pristupa na studiozan, sistematičan i metodičan način, te su proizvod tog procesa egzaktni i valjani rezultati koji će se koristiti kao osnova za ovo i potencijalno buduća istraživanja na ovu temu. Intervju je proveden sa predstavnicima svih hotela sa 5* u Boki Kotorskoj u periodu 9-10. mjeseca 2024. godine. Radi se o 15 hotela koji ukupno raspolažu sa 2.152 ležaja, što je skoro 42% svih ležaja navedene kategorije u Crnoj Gore. Treća faza istraživanja obuhvaća obradu i interpretaciju prikupljenih podataka.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

Detaljnijom analizom i intervjuima su obuhvaćeni svi hoteli sa 5*, dok su ostali hoteli obrađeni koristeći sekundarne podatke i dostupnu literaturu. Struktura i pregled hotelskog smještaja u Boki Kotorskoj prikazana je u tablicama 1 i 2.

Tablica 1: Struktura hotelskih objekata u Boki Kotorskoj i Crnoj Gori prema kategoriji

	Broj zvijezdica						Ukupno
	5*	%	4*	%	Ostalo	%	
Herceg Novi	4	8,70	17	36,96	25	54,35	46
Tivat	4	19,05	8	38,10	9	42,86	21
Kotor	7	16,28	23	53,49	13	30,23	43
Ukupno Boka Kotorska	15	13,64	48	43,64	47	42,73	110
%	41,67	/	23,65	/	19,11	/	22,68
Ukupno Crna Gora	36	7,42	203	41,86	246	50,72	485

Izvor: PKCG – Udruženje turizma i ugostiteljstva, <https://komora.me/pkcg/udruzenje-turizma-i-ugostiteljstva>, 20.10.2024.

Tablica 2: Struktura hotelskih ležaja u Boki Kotorskoj i Crnoj Gori prema kategoriji

	Broj zvijezdica						Ukupno
	5*	%	4*	%	Ostalo	%	
Herceg Novi	986	17,00	2,930	50,52	1,884	32,48	5,800
Tivat	388	22,43	701	40,52	641	37,05	1,730
Kotor	778	42,49	745	40,69	308	16,82	1,831
Ukupno Boka Kotorska	2.152	22,99	4.376	46,75	2.833	30,26	9.361
%	41,92	/	19,49	/	15,05	/	20,17
Ukupno Crna Gora	5.134	11,06	22,454	48,38	18.822	40,56	46.410

Izvor: PKCG – Udruženje turizma i ugostiteljstva, <https://komora.me/pkcg/udruzenje-turizma-i-ugostiteljstva>, 20.10.2024.

Prema tablici 1, u Boki Kotorskoj dominiraju hoteli 4* i 5* sa preko 57% u ukupnom broju hotela, s tim da je navedena prednost još izraženija u Kotoru i Tivtu. Prema najavljenim investicijama za 2025 i 2026. godinu, navedena struktura bit će još bolja i u korist viokvalitetnih smještajnih kapacitea. U odnosu na ukupan broj hotela u Crnoj Gori, skoro 42% hotela sa 5* su u Boki Kotorskoj, što jasno ističe značaj ove regije u pozicioniranju cijele destinacije na međunarodnom tržištu luksuznog turizma. U smislu broja ležaja, a prema tablici 2, učešće onih sa 4* i 5* je još izraženije sa čak 69% u ukupnom broju ležaja u Boki Kotorskoj. Također, Boka Kotorska je lider u Crnoj Gori sa brojem ležaja sa 5* jer posjeduje nepunih 42% od ukupnog broja hotelskih ležaja kategorisanih sa 5* u Crnoj Gori.

Pregledom dostupnih sekundarnih podataka i podataka dobijenih intervjuom ističe se više općih nalaza i rezultata. Prema Strategiji razvoja turizma Crne Gore 2022-2025 godine, hotelski kapaciteti u Boki Kotorskoj su projektirani na oko 10.000 hotelskih kreveta kategorije od 3 do 5 zvijezdica do 2025. godine. Uprkos ambicioznom planu, ističe se problem iscrpljenosti kapaciteta nosivosti područja Boke, sa izraženim pritiscima posebno u području Kotora, koje je uz navedeno i UNESCO

područje. U vezi sa navedenim, zelene inovacije mogu imati značajnu ulogu u očuvanju životne sredine, smanjenu pritiska te neutraliziranju negativnih efekata na lokalnu zajednicu i okruženje. Pored navedenog, izgradnja novih i poboljšanje tj. revitalizacija postojećih hotelskih kapaciteta može pozitivno uticati na produženje trajanja turističke sezone u Boki Kotorskoj, a sa aspekta uloge zelenih inovacija u tim procesima, to se može interpretirati kao održiv poslovni koncept koji kroz cjelogodišnji turizam generiše dovoljno prihoda i profita za implementaciju zahtjevnih, inovativnih i skupih biznis rješenja, koja se u okolnostima kratke sezone i neizvjesnog profita vjerovatno ne bi realizirala ili pak znatno sporije zbog očiglednih limitiranih sveukupnih resursa. Također, efekte i implikacije zelenih inovacije moguće je sagledavati znatno šire od hotelskog biznisa u užem smislu, posebno u kontekstu razvoja nautičkog i zdravstvenog turizma kao važnim segmentima suvremenog koncepta odmora i relaksacije. Naime, razvoj marina i luka nautičkog turizma, te širenje seta i kvaliteta usluga u istima, otvara se širok prostor za zelene inovacije u područjima nautičke industrije, zdravlja te brojne druge sektore (npr. marine, remont superjahti, golf itd) koji se razvijaju zahvaljujući razvoju primarne hotelske ponude. U pogledu nivoa primjene zelenih inovacija, dominira nivo proizvoda, usluge i procedura. Nasuprot navedenim, sistemski nivo primjene ipak zahtjeva dodatna tj. veća ulaganja, što je često prepreka za ovaj ujedno najviši i najsloženiji nivo implementacije. Uostalom, sistemski nivo implementacije zelenih inovacija u hotelu u velikoj mjeri zavisi i od destinacijske orijentacije kao zelenim praksama i vizijama, posebno kada se iste tiču krupnih infrastrukturnih sistema u gradu tj. državi (npr. vodosnabdjevanje, prečišćavanje voda, grijanje, odlaganje otpada, reciklaža, dekarbonizacija i dr.). Kada je riječ o veličini poduzeća i uticaju na broj i strukturu inovacija, rezultati istraživanja potvrđuju da veliki objekti imaju znatno širu i dublju implementaciju novih proizvoda, usluga i procedura koje čuvaju životnu sredinu u odnosu na male hotele. Naime, radi se prvenstveno o inicijativama višeg finansijskog opsega (npr. reciklaža, solarna energija), operativno složenijima i kadrovski zahtjevnijima u smislu edukacije i treninga. Spomenuti elementi edukacije i obuke zaposlenih, dobavljača i drugih stakeholdera takođe se ističe kao česta i važna prednost kod većih objekata. Slični nalazi, očekivano, vrijede i za objekte više kategorije, posebno za hotele sa 5* koji prednjače u primjeni navedenih praksi i inicijativa u odnosu na one niže kategorije (npr 3*).

Osim navedenih općih nalaza, ističu se i posebni nalazi i rezultati istraživanja. Naime, u svim primjerima hotela sa 5* pažnju privlače sistemi tretiranja čvrstog i tečnog otpada koji su koncipirani u skladu sa vrlo strogim pravilima struke i nacionalnim zakonodavstvom, pri čemu hoteli postaju samoodrživi ekosistemi, doprinoseći pozitivno očuvanju životne sredine. Slično je sa upotrebom solarne energije, koja postaje uobičajeno rješenje imajući u vidu insulaciju područja i druge elemente klime (npr. padaline, oblačnost i dr.). U primjeru resorta Mamula Island, kao hotela smještenog u istoimenoj austrougarskoj tvrđavi iz XIX vijeka, inovativan dizajn direktno doprinosi održivoj valorizaciji fortifikacione baštine na ovom jedinstvenom otoku. Isti, ne samo da poštuje odlike terena, već i koristi njihova ograničenja te mogućnosti na promišljen način uz adekvatno provedene sisteme za pročišćavanje otpadnih voda i reciklažu otpada i ograničenu, ekološku upotrebu kemijskih sredstava za održavanje higijene kompleksa. U primjerima Portonovi i Porto Montenegro, ističu se inicijative animiranja lokalnih proizvođača hrane da se uključe u ponudu resorta, te se na taj način osiguralo učešće lokalne zajednice, ali i redukcija ugljičnog otiska. Navedene inicijative su od visokog značaja u koncipiranju unikatnog proizvoda koji izdvaja Crnu Goru na međunarodnom tržištu kao destinaciju koja se prepoznaje po autentičnosti ponude hrane i gastro manifestacija (npr. Žućenica Fest). U smislu razvijene svijesti o značaju vode i opskrbi, značajni su hoteli Regent i Mamula koji promišljeno rješavajući probleme opskrbe vodom kompleksa uz ekološki prihvatljive tehnike odlaganja otpada i reguliranja otpadnih voda pozicioniraju sebe kao lidere zelenog hotelijerstva. U vezi s tim, Regent Porto Montenegro dobitnik je *Green Key* oznake, koja potvrđuje posvećenost pitanjima brige o lokalnoj zajednici, životnoj sredini, zaposlenima, edukaciji i zelenom biznisu (<https://zeleni-kljuc.org.me/>). Pojedini hoteli (npr. Chedy, Regent) jasno prepoznaju poslovnu šansu privlačenja novih ciljnih grupa ili niša zahvaljujući svom zelenom biznisu, a posebno onih posjetilaca koji su spremni platiti više za smanjenje ekoloških uticaja svog boravka. U vezi sa tim, ističe se vizija i strategija pozicioniranja pojedinih hotela kao lidera u zelenom hotelijerstvu i zelenom turizmu u Crnoj Gori.

ZAKLJUČAK

Složenost i brojnost implikacija potvrđuju važnost teme zelenih inovacija u hotelijerstvu kao i dugoročnu orijentaciju ka održivosti i odgovornom poslovanju u turizmu. Očuvanje životne sredine sve više zaokuplja pažnju hotelskog biznisa koji u tome vidi priliku za unapređenje svojih poslovnih performansi (npr. smanjenje potrošnje energije, zeleni dizajn i gradnja) i ostalih strateških ciljeva poslovanja.

Zelene inovacije u hotelskom biznisu Boke Kotorske su veoma brojne i diverzificirane u pogledu primjene vrsta i pristupa, bilježe rastući trend uprkos činjenici da kratkoročno povećavaju troškove poslovanja tj. inicijalne investicije, često su sastavni dio poslovne vizije i strategije hotela, prisutne su i ističu se u promotivnim materijalima i nastupima sa vjerovatnom primarnom svrhom pozicioniranja i brendiranja, ali sa očekivanjem da dugoročno doprinose smanjenju operativnih troškova te održivom i regenerativnom hotelskom poslovanju. Navedenom treba dodati podatak da je skoro 42% hotelskih objekata tj. ležaja sa 5* smješteno u području Boke Kotorske, pa je za očekivati da navedeni prostor bude lider u Crnoj Gori, ne samo u pogledu obima i strukture hotelske smještajne baze, već i u mnogo važnijem segmentu razvoja i primjene zelenih inovacija. U vezi sa spomenutim rezultatima ističu se sljedeće preporuke i smjernice za donosioce odluka u destinaciji i menadžere u hotelijerstvu.

Za donosioce odluka u destinaciji tj. za makro nivo vođenja turističke politike neophodno je istaknuti sljedeće smjernice i implikacije. Naime, ističe se nalaz da su zelene inovacije važan i koristan instrument podizanja konkurentnosti turističke destinacije te ukupne kvaliteta ponude i zadovoljstva potrošača. Iste jačaju vidljivost destinacije na međunarodnom tržištu te

omogućavaju podizanje cijene i prihoda. S tim u vezi, neophodno ih je dalje poticati finansijski, tehnički i administrativno kroz mjere i ciljeve ekonomske politike. Takođe, zelene inovacije doprinose održivijem turizmu pa i regeneriranju određenih (pre) komercijaliziranih turističkih resursa te direktno doprinose očuvanju životne sredine i smanjenju pritiska na destinaciju.

Za menadžere u hotelskom biznisu važno je istaknuti nalaz da uprkos većim inicijalnim investicijama, zelene inovacije mogu dugoročno doprinjeti nižim operativnim troškovima i boljim poslovnim rezultatima kroz uštede (npr. vode, energije, hrane itd.), pa je izgradnja, uređenje i opremanje ugostiteljskim objekata prema zelenim principima višestruko korisno za hotelski biznis u pogledu zadovoljstva posjetilaca, lokalne zajednice, profita, poslovne (eko)etike i zaštite životne sredine. Potrošači i investitori iskazuju veću spremnost nego ranije da “plate” zelene i ekološke ponude tj. koncepte. Ipak, zelene inovacije imaju nesumnjiv pozitivan efekat, ali nisu sveprisutne pa i dalje postoji veliki prostor za unapređenje i implementaciju zelenih koncepata. Brojni su razlozi za nedovoljno brzu implementaciju, pri čemu se posebno ističe nedostatak obilnijih finansijskih izvora i sistemske podrške sa makro nivoa za zelene inovacije, prisutan je nedostatak tehničko-tehnološke podrške za implementaciju određenih zelenih inovacija, posebno onih koje zavise od IKT-a (npr. umjetna inteligencija, chat bot sistemi, automatizacija usluga) itd.

Uprkos značajnim i pozitivnim efektima te brojnim koristima zelenih inovacija u hotelijerstvu, ne može se očekivati puna valorizacija i implementacija bez njihove prisutnosti i primjene u ostalim sektorima turističkog sistema, posebno u transportu (npr. električna vozila), poslovanju turističkih agencija, djelovanju turističkih organizacija itd. Razvoj zelene destinacije je nesumnjivo uslovljen implementacijom zelenih inicijativa u hotelskom biznisu koji je, čini se u Boki Kotorskoj, lider u zelenim inovacijama Crne Gore, ali se i dalje čeka na ostale sektore i podsektore turizma. Stoga, ravnomjerna, planska i sistemska podrška i orijentacija u smislu razvoja i uvođenja zelenih inovacija se nameće kao održivo i regenerativno rješenje za turistički i hotelski biznis. Osim toga, navedeno se ističe i kao značajno područje za daljnja istraživanja u turizmu i hotelijerstvu Crne Gore. Nedostaci u istraživanju se ogledaju u potrebi za dubljom analizom vrsta i pristupa u razvoju i primjeni zelenih inovacija u pojedinim sektorima hotela. Također, navedeno je istovremeno preporuka za buduća istraživanja ove vrste, posebno u smislu primjene umjetne inteligencije i IKT dostignuća u suvremenom hotelijerstvu.

REFERENCE

- Arici, H. E. i Uysal, M. (2021), “ Leadership, green innovation, and green creativity: a systematic review”, *The Service Industries Journal*, 42(5–6), str. 280–320, <https://doi.org/10.1080/02642069.2021.1964482>
- Cocca, S, i Ganz, W. (2015), “Requirements for developing green services”, *The Service Industries Journal*, 35(4), 179–196. <https://doi.org/10.1080/02642069.2014.990002>
- Gürlek, M. i Koseoglu, M. A. (2021), “Green innovation research in the field of hospitality and tourism: the construct, antecedents, consequences, and future outlook”, *The Service Industries Journal*, 41(11–12), str. 734–766 <https://doi.org/10.1080/02642069.2021.1929930>
- Gürlek, M. i Tuna, M. (2019), “Corporate social responsibility and work engagement: Evidence from the hotel industry”, *Tourism Management Perspectives*, 31, str. 195–208 <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2019.05.004>
- Jaaron, A. A. i Backhouse, C. J. (2019), “Fostering sustainable performance in services through systems thinking”, *The Service Industries Journal*, 39(15-16), str. 1072–1098 <https://doi.org/10.1080/02642069.2018.1551371>
- Kategorizacija ugostiteljskih objekata, <https://www.gov.me/clanak/kategorizacija-ugostiteljskih-usluga>, 20.10.2024.
- Monstat, <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=43&pageid=43>, 05/12/2023.
- Moric, I. (2024), Plan upravljanja obalnim područjem Boke Kotorske, Analiza i ocjena održivog turizma Boke Kotorske, RAC/SPA - UNEP/MAP.
- PKCG – Udruženje turizma i ugostiteljstva, <https://komora.me/pkcg/udruzenje-turizma-i-ugostiteljstva>, 20.10.2024.
- Shahla, A., Seyedeh O., Mehrbakhsh N., Rusli A., Sarminah S., Elaheh Y., Nahla A. i Nor Shahidayah R. (2020), “Investigating influence of green innovation on sustainability performance: A case on Malaysian hotel industry”, *Journal of Cleaner Production*, Volume 258, ISSN 0959-6526, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.120860>.
- Sharma, T., Chen, J. i Liu, W.Y. (2020), “Eco-innovation in hospitality research (1998–2018): a systematic review”, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, Vol. 32 No. 2, pp. 913-933. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-01-2019-0002>
- SRTC - Strategija razvoja turizma Crne Gore 2022-2025. Godine, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Podgorica, 2022.
- UNDP – Crna Gora razvoja niskokarbonski turizam, <https://www.undp.org/cnr/montenegro/projects/crna-gora-razvoja-niskokarbonski-turizam>, 20.10.2024.
- UNDP - United Nations Development Programme, (2017), Mid-Term Review of UNDP/GEF Project: Towards Carbon Neutral Tourism, Government of Montenegro, Podgorica.